

verovati in propovedovati vero v boljše čase in novo, socialistično družbo. Ker pa je večina bila nagrizena do dna, niso mogli vdahnuti v svoja dela prepričevalnega in resnično živega duha in vere v bodočnost, temveč so oba bolj vsiljevali svojemu delu, sebi in drugim, kakor pa ga resnično ustvarjali. To je pri mnogih pisateljih povojne dobe psihološki vzrok njihovega tendenčnega pisanja in zagovarjanja tendence v umetnosti (proletkult). Niso bili vsi nadarjeni, toda v marsikaterem se je skrival globok razkol med tem, kar je v resnici bil in kar je hotel biti, a ni mogel postati, ker njegove težnje niso rastle elementarno iz vsega njegovega bistva, temveč le iz razuma. Krleža se je takim pojavom v umetnosti uprl, ker je vedel za njih lažno osnovo. Zaveda se namreč, da mora rasti umetniško delo iz neposredne pisateljeve osebne, notranje stvarnosti. Zato se nikoli ni trudil ustvariti kaj takega, kar bi ne bilo v skladnosti z njegovim notranjim bistvom.

Ukvarjanje z vprašanji svojega jaza, ki ga ekspresionist nikakor ni mogel spraviti do ravnovesja, čeprav se je zanj ves čas boril, ga je držalo v okovih skrajnega individualizma. Zahteval je hitre rešitve ne oziraje se na okoliščine, ki jih ni hotel in ni mogel priznavati, ker je gledal vse le iz sebe ven. Taka je ekspresionistova lirika in taki so junaki dram iz ekspresionistične dobe. Krležev ordonanc Orlovič v drami »Galicija« (1922) pravi Kadetu, ki ga hoče pomiriti in ga spraviti na treznejšo pot mišljenja in dejavnosti:

»Haha! Vem! Vem, dragi moj, da se gre! Iz soldaške internacionale v produktivno internacionalo? Kaj ne? Iz Galicije v Kozmopolis? Iz imperIALIZMA v socializem? Za tisoč let bomo torej v Kozmopolisu! Haha! Toda kaj se to mene tiče? Tudi jaz obstojam! Meni se mudi! Ne utegnem čakati! Jaz sploh ne priznam časa! Niti gibanja! Ne tvoje elipse, ničesar!«

(Dalje)

IVAN FRANKO

FRANCE BEZLAJ

Čeprav so Ukrajinci po številu drugi največji slovanski narod, je vendar njihova literatura naravnost borna in niti oddaleč ne vzdrži primere z rusko ali poljsko. Ker pa je knjiga še danes skoro edino sredstvo, s katerim se Slovani spoznavamo med seboj, vemo o Ukrajincih zelo malo. Slovenskemu inteligentu, ki je zrasel pod vplivom ruske in poljske knjige, pomeni ukrajinsko vprašanje kvečjemu neprijetno zadevo, ki ruši silo slovanskih držav, morda bo govoril o zaostalem in nezrelem narodu, ki dela neumnosti, kadar ni čas za to, težko pa bi našel koga, ki bi imel ustaljen pogled na razmere, v katerih se je razvijala stoletna borba za pravico narodnostnega izživljanja med Ukrajinci in vladajočimi slovanskimi narodi. Pri nas smo ponosni na bogastvo slovanskih literatur, toda radi pozabljamo, da smo sami živeli v drugačnih razmerah. Kadar je bila Avstrija v zadregi pred narodnostnimi težnjami Slovanov, je poskušala gibanje vsmeriti v literarno izživljanje. Že Herodot poroča, da je Kyr premaganim Lydijcem ukazal, naj goje lepe umetnosti. Avstrijski Slovani smo si ustvarili bogate literature, toda bore malo pokretov in še ti so bili največkrat skoro otročje diletantski. Brez-kompromisnega sovraštva in žilavosti ukrajinskega naroda pa ne moremo

razumeti, če ne pomislimo, da je bivša ruska in po vojni tudi poljska vlada v prvi vrsti zatirala vsak poizkus literarnega izživljanja. Ukrajinskih imen, ki bi kaj pomenila v umetnosti, je bore malo in še ta so razen Ševčenka le redkokdaj prodrli preko domačih meja.

V zadnjih letih Ševčenkovega življenja je ukrajinski pokret začel prehajati v borbenejšo smer. Leta 61. so začeli Kostomarov, Kuliš in Ševčenko izdajati v Petrogradu časopis Osnovo, ki je imel že izrazito protirusko tendenco. Ukrajinski panslavizem in cirilo-metodejstvo se je vedno bolj umikalo realnejšemu gledanju. Kuliš je ostro napadel Gogolja, dasi je podlegel njegovemu umetniškemu vplivu. Toda pokret še ni bil dozorel. Ko je prišlo do poljskega upora, se je del Ukrajincev priključil Poljakom, toda poraz je imel zanje usodne posledice. Ruska vlada je prepovedala kakršenkoli ukrajinski tisk. Edina ustanova, ki je še smela delovati, je bil jugovzhodni oddelek kijevskega zemljepisnega društva, ki je od časa do časa natisnil zvezek ukrajinskega folklorističnega gradiva, toda l. 76. je bilo prepovedano tudi to in do 1905. leta ni izšla v Rusiji skoro nobena ukrajinska knjiga. Nekaterim voditeljem se je posrečilo zbežati v inozemstvo, Drahomanoj je v Genevi izdajal radikalni časopis Hromado in to je bilo vse. Samo na ozemlju avstrijske Galicije se je razvila skromna lokalna literatura.

Poljaki niso imeli kaj več razumevanja za ukrajinske težnje kot Rusi. Poljsko plemstvo je sanjalo o obnovitvi velike Poljske v njenih zgodovinskih mejah in je videlo v Ukrajini samo ukradena posestva. Niti poljski mesijanizem, niti prav tako romantično kozakofilstvo, ali kot ga običajno nazivajo: »chłopomanija«, ni nikoli pripravilo nobenega Poljaka do tega, da bi priznal upravičenost ukrajinskih zahtev. Mnogo tipičnejši kot Zaleski, Matczewski in Goszcziński, ki so si izbirali za svoja dela kozaške motive, bi bil za poljsko gledanje ljudski pevec Padura, ki je živel na dvoru magnata Rzewuskega in improviziral ukrajinske pesmi, v katerih je sramotil ukrajinske separatiste prav tako kot Ruse. V poljski uporniški armadi se je en zbor imenoval kozaški in po porazu je nekaj poljskih oficirjev, ki se jim je posrečilo pobegniti, poizkušalo organizirati v Turčiji novo Zaporozško Syč, naperjeno seveda proti Rusom.

Seveda Ukrajinci niso bog ve kako zaupali Poljakom, samo realno dejstvo skupnega odpora proti Rusom je narekovalo sodelovanje do neke mere. Sicer pa je bila med obema pokretoma bistvena razlika. Poljski narodni boj je vodilo plemstvo, ki ga Ukrajinci niso imeli, vsaj lastnega ne. Zato se je njihov pokret, ko je prešel na politično polje, organiziral v socialno demokratični stranki in je imel na vsak način mnogo več skupnega z rusko levico kakor s poljskim fevdalizmom. A to ne samo v Rusiji, ampak tudi v Avstrijski Galiciji, ki je po rigoroznem ruskem preganjanju postala edina pokrajina, kjer so se mogli Ukrajinci kolikor toliko svobodno izživljati. Avstrijska vlada je sicer v prvi vrsti protežirala Poljake, — v Galiciji so vladale podobne razmere, kakor jih slika Bezruč na Tešinskem, zemlja je bila v rokah poljske šlahte, malomeščanstvo in polinteligence je poljačila. Seveda pa Avstrija iz razumljivih razlogov ni čisto ovirala ukrajinskega narodnostnega gibanja, v kolikor ni zašlo v neljube levičarske ekstreme.

Ivan Franko je bil rojen v Avstrijski Galiciji v Nehujevičih l. 1856. Njegov oče je bil kovaški delavec, ki se je s težavo prerival in seveda ni mogel podpirati sina, ki je bil že od prvih šolskih let navezan samo nase. Pisati je začel že v gimnaziji, ko je prišel v Lvov na univerzo, je že prvo

leto postal važen sotrudnik literarne revije »Druh« in izdal svoje prvence »Balade in pripovedke«. Mladi Franko je pač plod dobe in razmer, v katerih je zrasel in v njem se mešajo in prepletajo vsa gesla onega časa: Drzen mladosten nacionalizem, romantika in hejslovanstvo ter prvi zarodki socializma, ki ga je pozneje potegnil za seboj. Še kot študent je bil nekajkrat zaprt in pod policijskim nadzorstvom, ker so ga sumili, da sodeluje pri tajnih ukrajinskih organizacijah. Kot je navada v enakih primerih, se je tudi Franko pod pritiskom šikan kmalu razvil v strastnega socialista. Vedno bolj se je otesal mladostne romantike in sentimentalnega nacionalizma in v nekaj letih se je izoblikoval v njem močan realist, ki je zasenčil po svojem pomenu vse sodobnike in se uvrstil med vodilne umetnike svojega naroda.

V ukrajinskem narodnem značaju je nekaj potez, ki Ukrajince ostro ločijo od Rusov in Poljakov. Nemogoče je opisati subtilne razlike narodnostnih posebnosti. Nemški kritiki, ki so brali Tolstoja in Dostojevskega, so proglasili Ruse za mistike in od takrat je splošno veljavno mnenje, da so Rusi mistični. Res je v delih Tolstoja in Dostojevskega nekaj, kar bralca neverjetno spominja na vse, kar ve in pozna ruskega, toda ne bi prisegel, da je to baš misticizem. Je to ruska posebnost, opisal je še ni nihče, toda občuti jo vsak enako. Kdor je videl plesati Ukrajince kazačka, slišal njihove napeve ali bral Ševčenka, čuti to njihovo posebnost, naj bo že kakršnegakoli izvora. Brezdvomno pa je ta narodni duh najbolj zanesljiv kriterij za presojanje vsake umetnine.

Iz dela Ivana Franka zadiši Ukrajina. Preobširno bi bilo govoriti podrobno o njegovih knjigah, zbranih spisov je dobrih trideset zvezkov. Izdal je tri zbirke pesmi, njegova lirika je intimna in topla, toda vendar ne doseže takšne višine kakor epika. Njegov epos Mojzes, ki ga je napisal že skoro 50 let star, moramo uvrstiti v svetovno literaturo. Mnogo bolj znana je njegova proza. Zgodovinska povest »Zahar Berkut« je poleg nekaterih Kuliševih novel priznana kot najboljša ukrajinska proza. V njej opisuje družabne razmere v Podkarpatski Rusiji v trinajstem stoletju. Čeprav je snov zajeta bolj iz narodnih pripovedk kakor iz zgodovine, je vendar napisana tako sveže in prepričevalno kot malokatera povest pri slovanskih narodih o tako zgodnji dobi. Večina njegove proze pa slika sodobne socialne razmere ukrajinskega malega človeka v avstrijski Galiciji. Boa Konstrictor iz življenja delavcev pri petrolejskih vrelcih v Boryslavi, Brez dela, Surka, V potu obraza, Pantalaha, ki je prevedena tudi v slovenščino, Čuma in vrsta drugih, ki so prevedene v skoro vse evropske jezike. Pisal je tudi drame, najbolj znana je »Ukradena sreča«.

Sodeloval je pri vseh vodilnih ukrajinskih revijah in časopisih, pri Dzviniu, Moľotu, Druhu, po smrti Barvyňskega je urejal Dilo in pozneje Zarjo. Z Ivanom Belejem je začel izdajati Svit, sodeloval je pri organizaciji dnevnika Narod, ki je postal glasilo ukrajinskih radikalov. Pisal je ukrajinske, ruske in poljske članke in kritike iz zgodovine, literature, sociologije in etnografije, njegovo publicistično delo je tako obširno, kakor da bi hotel en sam človek po programu nadoknaditi vse, kar so drugi zamudili.

Toda niti literarno niti publicistično delovanje ni ubilo v njem resnega znanstvenika. Napisal je ukrajinsko literarno zgodovino in obširno študijo o Višeńskem, pripravil kritično izdajo Ševčenkovih pesmi, ob koncu stoletja je izdajal znanstveno revijo Žitie in slovo, nekaj podobnega kakor naša »Veda«. Med publikacijami Ševčenkovega znanstvenega društva so izšle njegove

etnografske zbirke ukrajinskih pregovorov, dalje apokrifov in razprave o narodnih pesmih.

Prevajal je Goetheja, Heineja in Cervantesa, vrsto ruskih klasikov, iz češčine Nerudo in Havlička; nekaj časa je tudi sam izdajal serijske zbirke originalov in prevodov, drobno biblioteko in literarno-poučno biblioteko, ki so takrat mnogo pomenile v narodno prosvetnem programu.

Leta 1908 se je v zaporu prehladil, sklepno vnetje mu je skrivilo ude, da ni mogel več sam pisati. Umrl je osem let kasneje med svetovno vojno. Ni več dočakal kratkotrajne ukrajinske svobode, za katero se je vse življenje boril. Galicija je pripadla Poljski in zato tako malo vemo o njem.

V slovenščino je Bevk prevedel njegovo novelo Pantalaho, ki je izšla v Trstu l. 31. Prvi so ga odkrili Čehi, s katerimi je imel vse življenje živahne stike in marsikatero njegovo delo je danes dostopno skoro samo v češkem prevodu, posebno borbene pesmi, ki niso bile nikoli natisnjene v celoti.

Treba se je poglobiti v dobo, v kateri je živel. Avstrijska Galicija je bila morda najbolj zapuščena pokrajina v državi. Zveze z ruskimi Ukrajinci ni bilo skoro nobene. Višji sloji so bili poljski ali popoljačeni, kulturne tradicije ni bilo skoro nobene in vsak delavec je moral vzeti nase velik del narodnega programa. Zato ne smemo preostro soditi njegovega publicističnega in tudi znanstvenega dela, ki je v prvi vrsti pač samo zbirateljsko, čeprav je zelo obširno. Kot umetnik pa dosega marsikatero slavno ime drugih slovanskih narodov, ki ga poznamo in cenimo vse drugače kot Franka.

UVOD V MOJZESA

IVAN FRANKO — PREVEDEL FR. BEZLAJ

*O narod moj, izmučen in zatiran
Kot hrom berač, ki po cestah prosjači
Ves z ranami pokrit, od vseh preziran!*

*Kdaj se usoda tvoja predrugači,
Kdaj konec bo ponižanja in strahu,
Ki me teži in kakor mora tlači.*

*Kaj si izbran, da se boš plazil v prahu,
Da boš le gnoj za polje gospodarjem,
Tovorna vprega v njihovem razmahu?*

*Kaj nisi za nič drugega ustvarjen,
Kot da boš le s prikrito mržnjo stregel
Temu, ki te z izdajstvom in denarjem*

*Dobil je in k zvestobi zaprisegel?
Brezmejnost tvojih sil ne zadostuje,
Da bi si še kdaj svobodo dosegel?*